

ПРИЧЕ „ДНЕВНИКА“

Јер друго је

Бранко Анђић

Јер друго је одсуство. Испричају ти шта се десило – пре или касније сазнаш појединости, кажу ти за инфузију, вештачко дисање, шок собу – али теби дође на исто; пристајеш на погодбу са собом да је неко просто отпутовао. Остављаш чак и танану могућност да се некад, испред временског хоризонта, као ујак из Америке или забрањена песма дубоко у срцима оних од којих су се давно отргли, после толико еона врати.

Али бол у грудима који не видиш (мада јој готово кришом шири зенице) припада само теби, твом суочавању. Њу боли: можда је дијафрагма, можда упала плућа, срце, а можда ипак? – али она је усредсређена на своје физичко, такорећи физиолошко стање и на крај памети јој није метафизика.

Ти у овом часу никако не можеш да мислиш на столаре који следећег дана треба да уграде нови прозор са дворишне стране, не у једанаест и петнаест увече кад су они још тако далеко, док мислиш само на њен бол и на њене зенице и док знаш да се први пут налазиш пред страхом од смрти. Коначно о знаш како је то.

Поподне је оставила недокончани извештај неке комисије чији је члан, бацила летимичан поглед на телевизор, упитала „Је л' наши воде?“ и – уз звучне гуљаје отпијајући млеко – додала: „Нешто ме стеже под грудима. У седам увече је казала да је и даље стеже, а у девет да је беш веома стеже.“

Јер друго је кад неког нема. Знаш га онаквог какав јесте, а не какав је био и – ако није овде – негде мора бити, на неком другом месту.

Али лежати тако простачки рано у кревету, одједном незаинтересован за концерт, плоче, лектуру, значи прелаз на борбу за опстанак. Њен први наговештај, прикривен лаком победом над прозаичном тегобом коју за тили час односе лекови и стрпљење.

Мало ти користе налази лекара, охрабрујуће дијагнозе које ће потом уследити после бола, покровитељско тапшање по рамену. Овог пута, ту и тамо ће уз понеки осмех доручак и застрашујуће Овог Пута, као недвосмислени наговештај неког другог пута, злослутног, када ће бити друкчије.

Већ следећег јутра, као да ништа није било претходне вечери, (пре но што столари почну да обијају зид и да у зјапећу рупу углављују нови прозор) она ће устати, дати малој доручак, повести је у обданиште, одговорити на питања апсурдне деце жеље да одмах задовоље своју неутаживу радозналост и – продужиће на посао. Тебе то не може преварити, као ни то данашње сувише лако задобијено здравље, стварни симптом будуће болести.

Јер друго је незнање. Као и извесност. Али тај високооктански би-биинп сумње (да иза дневног замора, опораних прозора, дугог куцања по тастатури, великих и малих терета, ипак можда један делић мишића не пумпа како ваља, да увек постоји замор материјала који, парадоксално, подстиче омицао на перпетуум мобиле) одсад мораш сместа да препознаш да би се суочио с њим јер то је наговештај који ниче у теби, не у њој.

Живот без – не постоји. То је проблем. Живот без – јесте равнотежа, духовна надмоћ, самопопаштање, заклучивање. Упркос свему томе, остаје да штрчи тако увредљиво рудиментарна група простих питања – ко ће заиста водити малу у обданиште, ко ће стварно повести рачуна о родитељским састанцима, ко ће одиста откључати врата зидарима? После њеног бола, за тебе то више нису практична, оперативна питања и свакодневне дужности већ нешто што прераста у метафизичко питање борбе са коначним, што поприма за тебе неки посебан значај, као налив-перо којим само ти пишеш или шоља из које само ти пијеш белу кафу, предмети који наговештавају да постоји и нешто више, што се не види.

Јер друго је смрт. Њу не познајеш, лакше ти је, чини ти се, да је одлажеш не именујући је, док заправо не одгуркујеш од стола само помисао на њу.

Познајеш само скривени покрет руке која у пролазу хвата неки чврсти ослонац, успорени корак узбрдо, поглед који сред бујног зеленила тражи клупу – кад можда клецне нога – или нешто стреловито проуха испод леве лопатице, брзо попут лажи, кад дах окраћа (због магле, тешиш се), а бљесак промичућих фарова оставља светлудање иза очних капака.

Док човек у белој униформи скида стетоскоп са врата, гура у страну рентгенске снимке, нехајно допуштајући да се папири са анализама разлете као да стварно зна шта се све у њима крије, упркос његовом безбрижном осмеху знаш да крај једне брига значи почетак свих осталих.

Због одсуства трагедије, постаје ти биска мисао њеној могућности. Одузето ти је заувек бекство у изненађење. Не чудис се својим практичним питањима – ко ће водити малу у забавиште, у школу, потурати неком будућем зету најбоље парче печења а кришом отплаћивати његове кедите. Већ ти је блиска покретачка снага сазнања да ће једном, на крају неког лошег дана, негде ипак, испод пазуха, у потиљку, теби... и теби...

Јер друго је њена смрт. Тај апстрактни појам одувек доживљаваш као појединачни пример кафанске мудрости „Сви смо ми смртни“. Лекарска пресуда: Само лакше тровање, купује ти неодређени комад времена.

Рукујеш се с њим на вратима као да се никад више нећете видети. Преко белог, лекарског рамена назиреш три апокалиптичне прилике салатом и дрвеним прозорским оквиром, стакленим оком за главу твоје ослепеле куће. Не журе, али не одустају, као да их је сам Дирер таквима замислио. Знаш да је то јутро које ћеш да памтиш, јер је то крај њене прве смрти, и увод у све твоје, потоње, чега си свестан баш као и љубави. ■

ИНТЕРВЈУ: ВЛАДАН БАЈЧЕТА, ИСТОРИЧАР КЊИЖЕВНОСТИ

Десница је наш највећи писац ког најмање читамо

Историчар књижевности, књижевни критичар и есејиста Владан Бајчета лауреат је најзначајнијег признања овогодишњег Међународног сајма књига у Новом Саду, награде „Лаза Костић“, за сјајну монографску студију „Прољећа Владана Деснице: Епистоларна биографија“, а његова претходна књига „Књижевност са предумишљајем: Стваралачка биографија Слободана Селенића“ била је, између осталог, у најужем избору за награде „Исидора Секулић“ и „Шпиро Матијевић“.

● **Спажете ли се са јунаком Ваше награђене књиге да су „све књижевне награде – преурањене“.** „Када би био обичај да се награде додељују, рецимо, једну или две деценије од појаве књиге, верујем да би жиријима у мноштву био олакшан посао“, био је став Владана Деснице?

– Доброј књижи након једну или две деценије награда више није ни потребна. Тад се, заправо, зна да ли је заслужила признање које је прије десет или двадесет година добила – односно које јој је ускраћено – уколико је својим квалитетом и даље остала у пољу читалачког интересовања.

● **У Вашој првој великој монографској студији „Борислав Михајловић Михиз: Критичар и писац“ између осталог указујете на то да је Михизова критика била и аналитична и објективна и често знатно дубље захвата него што то на први поглед изгледа. Професор др Александар Јерков је својевремено у интервјуу „Дневнику“ оценио да ће објективан поглед на данашњу српску књижевну критику бити могућ тек после 2050. године. „Превише тога је постало сервис јавног мњења и облик пропаганде“, тврди проф. Јерков. Какав је Ваш став о актуелној књижевној критици?**

Време писама

● **Нажалост, модерна технологија практично је уништила писмо као средство комуникације међу људима. Признајем да ми је тешко да замислим Десницу како пише Андрићу СМС-поруку или му шаље мејл у којем признаје да му је његово дело „показало на живом примеру шта се све и с каквим естетским квалитетом на овом нашем језику може изразити и какав се инструмент уметничког израза од њега да искovati“?**

– Мислим да би се многи од тих писаца обрадовали да су имали наша средства комуникације на располагању. Управо се Андрић жалио на вријеме које му поједе кореспонденција и да некад остави по цио дан за неко безначајно административно писмо, које се ипак мора написати. Читајући цјелокупну Десничину преписку, више пута сам помислио колико је морало бити страшеног времена да би се из дана у дан све то писало. Ријеч је о неколико хиљада страница, по обиму готово приближних или чак обухватнијих од самог пишевог публикованог опуса...

– Не знам зашто проф. Јерков мисли, или се нада, да ће се то десити тек 2050, кад је већ данас свима јасно шта се збива: старија генерација весело тапше своје књижевне медиокритете по рамену, грамзиво отимајући књижевне награде и међусобно их дијелећи док им се још може, по старом принципу – пријатељи, браћа, кумови; а моја је напосто дрогирана испразним терминолошким мантрама истеклог рока трајања и омалњено гледа у свој књижевнотеоријски пуцак. Ми нисмо показали способност да се одупремо терору који годинама уназад спроводе директори српске књижевности и то замјерам себи више него својим генерацијским колегама. Али, ти стечајни управници наше културе ипак су нас научили добру ствар: да нам не падне на памет – мада се поједини здушно кандидују за наследнике њихове традиције и њихових фотеља – да једног дана будемо као они према нараштају који тако силовито надире и који ће их, скупа с њиховим идеолошко-политичким покровитељима, послати у незапужену пензију, да не кажем на сметлиште историје.

● **Да цитирам сам себе. Владан Бајчета успео је да, промишљеним поступком, који подразумева не само књижевно-теоријско сагледавање дела Слободана Селенића, већ и покривање кључних топонима његове биографије, које су додатно осенчили до сада непубликовани пишчеви записи, врати**

Фото: М. Стајић

наш фокус на великог књижевника“. Да ли је то „враћање у фокус“ било један од мотива и у случају Владана Деснице?

– То је био главни мотив и у случају Селенића и у случају Деснице. Притом, за Десницу се може рећи да је вјероватно наш највећи писац ког најмање читамо. Али то је тек један од разлога. Други, можда и важнији подстицај јесте љубав према литератури тих аутора. Као и сви критичари и ја надмено вјерујем да је мој укусу објективан, па сам зато одлучио да напишем по књигу о књижевницима које сматрам у уметничком погледу значајнијим од њихових срећнијих савременика, какви су, рецимо, Киш, Пекић и Павић у првом, или Селимовић, Лалић и Ћосић у другом случају. Уосталом, то и јесте један од главних послова књижевних историчара, што је моја изворна вокација.

● **На Михизу сте докторирали, приредили сте Сабрана дела Владана Деснице. Њих двојицу пак повезује, између осталог, и чињеница да Нинов жири, у којем је био и Михиз, није доделио награду „Прољећа Ивана Галеба“ већ данас заборављеним „Мртвим јавкама“ Александра Вуча. А опет, Михизова „превентивна критичка делатност“ обухватала је и Селенића, који је у њега имао велико поверење те му је од првенца „Мемоари Пере Богаља“ давао своје романе на читање пре објављивања. Да ли је однос према „Прољећима“ била Михизова „грешка у корацима“ или је у питању била „идеолошка кухиња“?**

– Нема ту дилеме да је ријеч о идеолошким разлозима. Знао је Михиз одлично о каквим се књигама ради – у ужем избору је поред „Прољећа Ивана Галеба“ била и „Пелејска гора“ – али главне награде су се и тада, као и данас, додељивале претежно по партијској, пријатељској, братској, кумовској и осталим линијама, а добре књиге је требало да сачекају оних десет или двадесет година које сте поменули, па да се покаже њихов прави значај и пропорционална брчка књижевних администратора.

● **Веома занимљив је однос Владана Деснице и Александра Тишме. Иако то експлицитно не наводите, може се наслутити да је Тишма имао улогу у одлуци да „Прољећа“ добију Змајеву награду Матице српске. Но, мени је још занимљивији Тишимин избор за књигу „Југословенски мајстори приповедања“, која је требало да буде објављена на немачком језику и у којој су Андрић, Крлежа, Цанкар, Бошко Петровић и – Десница?**

– Нисам наишао на податак да је Тишма одиграо неку улогу у Змајевој награди за „Прољећа Ивана Галеба“, али знам да је Михиз био и у том жирију, гдје је очито покушао да мало спере своју срамоту. А тај Тишимин избор јасно је назначио његов став о приповедачкој умјешности Владана Деснице, чију је дебитантску приповедачку књигу „Олупине на сунцу“ први препознао и критички поздравео као литерарни догађај. Тишма је као нешто млађи аутор видео у Десници поетички путоказ, осјетио неку унутрашњу сродност, и њихово компаративно сагледавање могао би бити добар оквир за, у најмању руку, један докторат.

● **Пишући Предрагу Матјејевићу о преводу „Прољећа Ивана Галеба“ на француски језик, Десница наводи да „у књигама ове врсте има много тога што, ако није казано баш овако како је казано, постоји разлог да се уопће не каже“. Може ли се ова теза применити и на Ваше студије о Михизу, Селенићу и сада Десници?**

– Та Десничина мисао односи се на важност начина, односно форме исказивања у књижевноумјетничком тексту. Три моје књиге које помињете су научне студије, па би се понешто у њима увијек могло рећи другачије. Али мислим да би, у већини случајева, садржај и даље могао остати исти.

Мирослав Стајић

ВОЈВОЂАНСКИ ИЗДАВАЧИ И ВОЈВОЂАНСКИ ПИСЦИ НА МЕЂУНАРОДНОМ САЈМУ КЊИГА У НОВОМ САДУ

О новим речима

Дејан Ајдачић
(Прометеј)

По оцени Ивана Лазивић Коњик, научног саветника Института за српски језик САНУ, Ајдачићева књига драгоцена је из најмање два разлога. Пре свега, она нуди критички увид и стручно анализира савремене лингвистичке појаве, лексичке иновације, које се лингвисти не у суђују тако често да процењују, управо због њиховог нестабилног и променљивог статуса у језику. Друго, ова књига представља важно сведочанство о слојеној интеракцији језика, културе и друштвених промена које обликују нашу језичку свакодневицу. „Аутор вешто уочава, али и објашњава механизме настанка, ширења и прихватања нових речи, као и ширу слику – шта те речи говоре о нама, о времену у којем живимо, о вредностима које обликују нашу менталност. Због тога је намењена не само лингвистима, већ и свима који показују интересовање за динамику језичког и друштвеног развоја и за занимљиве језичке појаве нашег доба”, закључује Ивана Лазивић Коњик.

Краљ Петар I

Илија Н. Ђукановић
(Прометеј)

Ова књига доноси свет података који ни у најобимнијим студијама о краљу Петру I нису били забележени. Како наводи Милан Богојевић, у књизи су са задивљујућом прецизношћу описани су дани голготе, напори старог краља да издржи физичка и духовна искушења, однос са савезницима – нарочито са Италијанима – као и растући здравствени проблеми који ће га од 1916. године прати све до смрти. „Управо ту, у тим тренуцима почетка Албанске голготе, започиње и казивање Илије Ђукановића у књизи Краљ Петар I ван отаџбине 1915–1918. Уверен сам да је овај сегмент краљевог живота – онај проведени далеко од отаџбине, у изгнанству и болести – неправедно запостављен. А без њега је немогуће разумети целину: и борбу, и жртву, и карактер Чика Пере”, наводи Богојевић.

Како се калио Хорор

Маријана Јелисавчић Карановић
(Матица српска)

Ова монографија настала је као део пројекта „Паралелни светови и имагинарне територије у српској и страним књижевностима”, који се реализује у оквиру Одељења за књижевност и језик Матице српске. Ауторка приказује настанак, развој и сазревање домаће хорор прозе, од књижевности српског предромантизма, преко позиционирања и развоја хорор традиције током деветнаестог века, до савремене домаће продукције, укључујући појединачна дела, антологије, али и критичку литературу. Идентификовањем и тумачењем мотивских, тематских и стилских особености, фолклорних елемената, ликовна, улоге и карактеристика вампира, вукотлака, вештице и других чудесних, натприродних и неприродних бића, ауторка указује на значајне паралеле са страном књижевном продукцијом.

Сеизмограф људског квара

Јелена Ангеловска
(Културни центар Новог Сада)

У првој монографској студији о делу Александра Тишме, која је проистекла из њене докторске дисертације, Јелена Ангеловска указује како се велики писац подједнако бавио и човеком спремношћу да зло трпи, као и оном да зло чини, сматрајући то људско својство битном полугом механизма насиља у друштву. Значајна је, по ауторкиној оцени, тврдња да је уметник „способан да у себи оживи и мотивише зло”, што га чини посредником. Његова функција тако постаје давање уметничког израза злу, а то је једнако разобличавању зла. Другим речима, ако је уметност једина права истина, онда она као таква може дати истинит одраз зла, који би га раскринкао. То ће читаоца стално подсећати да зло постоји, и учиће га да га распознаје. Не треба, при томе, сметнути с ума да Тишма често говори о злу у себи, и кад год има прилику покушава најпре то зло и своје мрачне страсти да раскрије.

Хоризонт смисла

Милош Јевтић
(Архив Војводине)

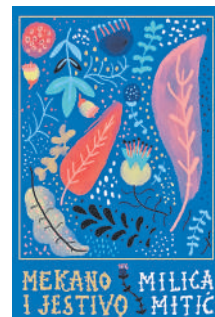
У култној колекцији „Одговори” Јевтић објављује сабране разговоре са чувеним оријенталистом и дипломатом проф. др Дарком Танасковићем који је, како наводи аутор, „у свакој својој књизи, у свакој својој дипломатској мисији, у сваком јавном обраћању, у сваком акту интелектуалног ангажмана, у сваком настојању да нас преводилачким умећем упозна са врховима арапске поезије, „у сваком свом поступку – цео присутан”. То његово „присуство”, истиче Јевтић, није само алузија на уникатну мисаону усредсређеност нашег најугледнијег исламолога на најсложеније проблеме које анализује, него понајвише на стишано посвећеништво овог полихистора свим универзалним духовним и моралним вредносним идеалима.

Мекано и јестиво

Милица Митић
(Прометеј)

Дивим се песницима јер умеју да испричају причу у тако мало речи, пише Наташа Смирнов о новој пететској збирци Милице Митић. „У Миличиним стиховима волим потпуно одсуство ароганције и насилности. Мирно и непретенциозно казује своје мале и велике побуне, боли, радости, али и нимало мирне слике које опажа и непогрешиво бележи. Милица не урла на читаоца, али ће читалац можда пожелети да заурла од неких истина на које ће наћи унутар ових корица. У животу има пуно ствари на које сломимо зуб или их тешко сваримо, али Миличина поезија говори о њима на мекан и јестив начин”, наводи Наташа Смирнов, док Жељка Секуловић оцењује да ауторкина поезија „као да прати откуцаје срца”: „Слике и речи делује да се разливају у песничке слике. Она апстрактне ствари ставља у домен реалног, поиграва се конкретношћу појмова”...

Мирис старог сребра

Перо Зубац
(Архив Војводине)

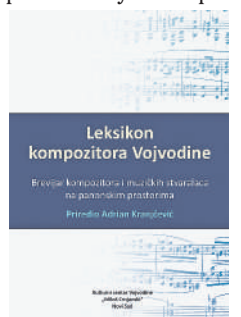
Пеотско-мемоарска књига великог песника овењана је недавно наградом „Мирослав Антић”. „Ова збирка је Зупчева Итака и коментари, споменар, породични албум фотографија, старо кућно сребро које ће имати ко да наследи и да сачува и да умножи. Ово је на неки начин заветна, тестаментарна књига песника којем се заокружује 60 година једног више него плодног песничког живота који је изнедрио шездесетак књига поезије за децу и одрасле”, навео је члан жирија Мирослав Алексић, док сам Перо Зубац Сада каже да се одлучио да сада први пут објави сећања на невесињско детињство. „Данима радећи и на прикупљању фотографија, руком писаних страница, песама из разних мојих књига о невесињским бесценним данима, осећао сам мирис старог сребра, који ми је остајао на рукама док сам зарањао у стари ћуп у Зупчевој кући”, речи су Пере Зупца.

Лексикон композитора Војводине

приредио Адриан Крањчевић
(КЦВ „Милош Црњански”)

Од Ђерђ Арнолда (1781-1848) до прерано настрадалог музичког ствараоца Митра Суботића – Субе (1961-1999), укупно 41 преминули композитор налазе се у овом бривијару који је приредио музиколог Адриан Крањчевић. „Поднаслов ове књиге, бривијар, подсећа нас на напоре Антона Еберста, који је пре пола века својим бривијарима спасао од заборава многа имена наше музичке културе. Тиме се пропугирају праве вредности наше музике и спасавају од заборава. Вспитава се нова генерација љубитеља музичке уметности. Музиколог Адриан Крањчевић има истанчан осећај за приступ теми, активан и вредан однос у њеној реализацији”, наводи овом издању рецензент књиге, музиколог Душан Михалек

Шта нам књиге кажу

Чедомир Мирковић
(Агора)

Реч је о избору из дневничких записа српског књижевника, књижевног критичара, есејисте и уредника Чедомира Мирковића које је он записао у периоду од 2000. до 2002. Његове духовите и луцидне цртице сежу од књижевне критике, политике, личних успомена до коментара о колективном душевном стању тог периода. На страницама овог дневника појављују се неке од најеминентнијих личности из културе и јавног живота као што су Момо Капор, Душко Радовић, Десанка Максимовић, Милорад Павић, Иво Андрић, Александар Тишма – и многи други. Ово дело, са једне стране, документује догађаје у друштву, поготово оне у сфери културе и политике, а са друге, можда и важније – то су врло лични записи са јасно израженим ауторским, а понекад и критичким, ставом.

Поетика Десанке Максимовић

зборник радова
(Матица српска)

Овај зборник радова је резултат научног скупа одржаног 2023. године у Матици српској. Књига представља значајан научни допринос савременој књижевности науци и тумачењу једне од најзначајнијих српских песникиња. Обухвата различите аспекте поетике Десанке Максимовић, осветљавајући њен књижевни опус из разноврсних теоријских и методолошких перспектива. Са својом разноврсношћу приступа и темељним анализама, зборник *Поетика Десанке Максимовић* представља драгоцен извор за све који се баве српском књижевношћу, а посебно за истраживаче и љубитеље поезије Десанке Максимовић. Овај зборник не само што обогаћује постојећу критику њеног стваралаштва, већ и отвара нове правце у истраживању једне од најзначајнијих српских књижевница 20. века.

Прва бечкеречка Стаклена сликарница

Ференц Немет
(КЦВ „Милош Црњански“)

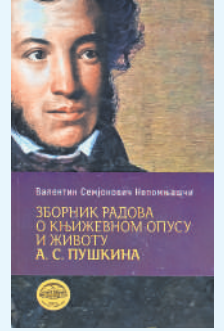
У књизи се исписује повест прве сталне сликарнице у Србији. Године 1853. је Иштван Олдал Старији (1829–1916), живописац, светлописац и проналазач – свакако, најпознатија и најзначајнија личност историје фотографије у Банату – отворио сликарницу у Великом Бечкереку (данашњем Зрењанину) – прву на територији данашње Србије. Атеље је захваљујући раду његовог сина Иштвана Олдала Хенрика (1853–1924), сликара у души, (уметничког) фотографа од заната који је себе називао „Oldal artiste” у континуитету радио близу 70 година, све до 1921. документујући живот Бечкеречана и Банаћана. Последњи атеље (који и данас постоји) био је близу центра, на обали Бегеја, преко пута зграде Суда. Када су се 1890-их година тамо преселили, с поносом је дао наштампати на картоне својих фотографија: „Gizella part” (Кеј Гизела), то јест да је атеље на самој обали Бегеја.

Пушкин, живот и дело

Валентин Семјонович Непомњачши
(Градска библиотека Нови Сад)

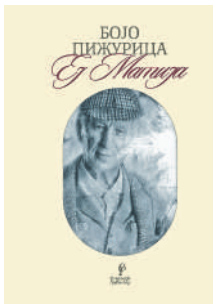
Књига представља зборник радова једног од водећих истраживача Пушкиновог стваралаштва при Руској академији наука. Први рад о Пушкину објавио је Непомњачши 1962, а главна особина и свих његових потоњих радова је спој дубоке филолошке анализе текстова и филозофског осмишљавања Пушкина као централне појаве у руској култури и његовог места у историји те велике земље и значаја за данашњицу. Како наводи сам аутор, радови који су ушли у књигу припадају различитим жанровима: ро су истраживања, усмена излагања и предавања, публицистика књижевне критике и филозофски памфлет. „Неки се читају лакше, а други захтевају изванредан напор мисли – осим тога, понекад се претпоставља да ће читалац обратити пажњу на Пушкинове текстове које цитирам и на које указујем”, наводи Непомњачши. Књигу је с руског превела Марина Тодић.

Еј Матија

Бојо Пижурица
(Фондација Група север)

У новој поетској књизи Боја Пижурице срећемо се, како наводи Милан Громовић, са троједним поетичким контрапунктом у трима равнима песничке текстуалности: поетике и свакодневице, песника света, језика и стварности. „Из драматичног вишеслојног сучељавања родиће се дијалог који сеже у искон, у антички корен разговора – dia legein, у прапочетке песме и певања и њене основне тежње да буде и остане одраз душе и њене свеукупности. *Еј Матија* садржи континуирану композицију, а њена заокруженост приближава је модерном лирском спеву и волумену певања Милосава Тешића и његовог маестрало остварења *Седмица* (1999). На први поглед уочићемо сугестивну снагу дијалога песничког субјекта и великог песника Матије Бећковића, који одликује интиман израз поштовања, пријатељства и песничког саборништва”, наводи Громовић.

Сценско дејство изражено кроз покрет

Маријана Прпа Финк
(Матица српска)

Истраживања сценског језика професорке на новосадској Академији уметности др Маријане Прпе Финк заснована су на сачуваним фотографијама представа у архиви СНП-а, па поглавља садрже већи број фотоса које ауторка објашњава и коментарише. Међу глумцима и глумицама чији сценски језик ауторка истражује су и Пера Добринић, Драгиња Ружић Поповић, Милка Грурова, Милка Марковић, Драга Спасић, Олга и Велимир Животић, Станоје Душановић, Љубица Раваси, Рахела Ферари и Љуба Тадић. У последњем поглављу ауторка анализира дејство сценског покрета својих студената током испитне представе коју је са њима поставила, од којих ће неки у будућности постати чланови ансамбла СНП-а.

Кроз прозор

Наташа Смирнов
(Прометеј)

У новом роману Наташа Смирнов прати Катарину – миленијалку која превише зна да би била наивна, али исувише осећа да би била мирна. Кроз различите временске линије једне љубави, чет прозоре и сећања која пеку, открива се однос који никада није у потпуности живео, али никада није ни умро. Можда највећа трагедија није кад љубав пропадне – већ кад није имала прилику ни да се догоди. Кроз фрагменте, сећања и болне дијалог, читалац постаје сведок односа који се годинама одвија кроз пукотине. По оцени песникиње Милице Митић, оживљи који остају од резова су мање видљиви, али дубљи и болнији: „То је онај тип оживљања који ђаволски заболи при свакој промени времена и које осећамо увек кад је небо у сутон љубичасто и најављује кошаву идућег дана”...

Манифест српске авангарде II

Гојко Тешић
(КЦВ „Милош Црњански“)

Културни центар Војводине “Милош Црњански” објавио је и други том капиталног издања *Манифеста* и програмских текстова српске авангарде, које је приредио проф. др Гојко Тешић. Обједињени су текстови који су настајали од 1924. до 1929. године. Овај период су обележили паралелни токови: авангардизам, модернизам традиције, преднадреализам, а извори текстова су најзначајнији авангардни часописи тог времена: од ПUTEВА и Сведочанстава до Четири стране и тако даље. Међу ауторима програмских текстова авангарде налазе се: Бошко Токин, Љубомир Мицић, Светислав Стефановић, Бранко Ве Пољански, Марко Ристић, Милош Црњански, Душан Матић, Мони де Були, Маријан Микас, Растко Петровић, Раде Драинац и многи други.

Бесмртне лудости госпође Кубат

Милан Трипковић
(Академска књига)

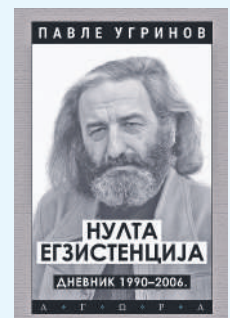
Роман који је најозбиљније конкурисао за низ књижевних награда, од Нинове до „Лазе Костића”, слојевито, иронично и интелектуално изазовно је дело које се вешто се поиграва границама између разума и лудила, приватног и јавног, интима и идеологије. У средишту романа налази се лик жене чија се „лудост” постепено разоткрива као друштвени конструкт, али и као вид отпора свету у коме су нормалност и морал озбиљно компромитовани. Зато ће је аутор уплести и у крими причу од које прави узбудљиви трилер. Трипковићев роман је посебно занимљив јер није линеаран, већ тече у низу епизода, духовитих подналова, неочекиваних унутрашњих монолога, рефлексива и ироничних коментара, чиме се читалац уводи у унутрашњи свет јунакиње, али и у шири друштвени амбијент.

Нулта егзистенција III

Павле Угринов
(Агора)

Дневнички записи књижевника, драматурга, режисера и академика Павла Угринова (1926 - 2007) прате га од доласка у Београд 1946, извођења култне представе „Чекајући Годоа” и оснивања Атељеа 212, рада на Радио-телевизији Београд током златног периода радио и ТВ драме... све до новог миленијума. Трећа књига прати године ратова и распада Југославије, од 1991. до 2006. године. Услед погоршаног здравља, Угринов напушта јавни живот и све више се повлачи у себе, посвећујући време искључиво писању. Припрема за штампу два мемоарска прозна дела и неколико романа. Пре одласка на болничко лечење завшава и трећи део дневника „Нулта егзистенција”, уз напомену да „писање нема потребу да се бави ничим другим сем самим писањем. Само изврсно писање чини уметност писања. Само посебан стил достиже уметност.”

СЛОВО НА ОТВАРАЊУ МЕЂУНАРОДНОГ САЈМА КЊИГА И МЕЂУНАРОДНЕ ИЗЛОЖБЕ УМЕТНОСТИ „АРТ ЕКСПО“

Матица српска, књиге и уметничка дела: формуле трајања

Пише: Драган Станић

Матица српска траје већ два пуна века, а основана је 1826. године. После Српске православне цркве, Матица је најстарија српска установа са очуваним континуитетом, па и најстарији српски издавач. Започевши са објављивањем књига 1827. године, она то није престала да ради ни до дана данашњег. Са књигама и уметничким делима започиње велики комуникациони ланац с великим и несагледивим последицама по човека и његов свет. Ова драма је одавно почела, још у античким временима када су обликоване књиге од камена, дрвета, воска, животињске коже, а онда и од папируса, хартије и од свачега по чему су се могле исписивати „чрте и резе“, о којима је, описујући словенску писменост пре Ђирило-методијевског установљавања глагољице као првог словенског писма, још у X веку казивао Црноризац Храбар у свом тексту *Сказаније о писменех*. У средњовековној српској држави, поготову у немањићком периоду од XII па до XIV века, створена је богата традиција књиге и ликовне уметности, па би образовани припадник српске културе морао имати високо развијену свест о таквим трајањима и континуитетима. Стога би свака утемељенија прича о почецима српске историје о којој знамо на основу развијених, писаних сведочанстава, морала кретати бар од *Летописа попа Дукљанина*, чији преписи описују врло богато и бурно преднемањићко доба. У том времену добили смо – по светотајинском обрасцу Исуса Христа – прве свеце, попут Светог Јована Владимира, а у његовом култу можемо итекако јасно препознати важност и улогу светог праведника, какав ће се касније изразито потврдити у лику Светога Саве, али и светих ратника, какви ће бити припадници цватородне лозе Немањића, затим свети кнез Лазар, и многи Косовски витезови и јунаци, на челу са Милошем Обилићем, о чијој историјској веродостојности немамо јасних потврда, али чији ратнички, верски и морални лик је најтемељније одредио природу српског човека и српске културе.

У српској култури феномен књиге обогаћене ликовношћу јесте управо производ средњовековне епохе, па на почецима овог низа стоји *Мирослављево јеванђење*, са предивним и блиставим иницијалима. Свети Сава нам је донео сложено дело какво је *Законоправило* (називано и по грчком облику *Номоканон*), као и жанр житија и богослужбене поезије, која је настављена у читавом ауторском низу са Стефаном Првовенчаним, Доментијаном, Теодосијем, Данилом Пећким и његовим настављачима, Данилом Бањским, Јефимијом, деспотом Стефаном Лазаревићем, Григоријем Цамблаком, Димитријем Кантакузи-

ном, Пајсијем Јањевцем, па све до Гаврила Стефановића Венцловића и других барокних писаца који су још неговали старе, византијске културолошке обрасце. Лепоту српске књиге, у којој се појављују чврста и смислена повезаност вербалних и визуелних кодова, моћно су уздигли аутори попут Христофора Жефаровића и Захарије Орфелина у XVIII веку, а о томе моћно сведоче Жефаровићева *Стематографија* (1741), као и Орфелинов *Поздрав Мојсеју Путнику* (1757) и *Историја о житији и славних дела государја и императора Петра Перваго* (1772), од којих је ова друга сматрана за најлепшу српску књигу читавог XVIII века, тј. српског барока и просветитељства.

Када говоримо о српској књизи морамо стога знати да говоримо о цивилизацијском добру с богатом и моћном традицијом, а у тој историји спој вербалности и ликовности, али и информативности и светотајинске духовности, јесте доведен до убедљивих и високих естетских домета. Све то постаје изузетно важно баш у овом времену, у којем се све више намеће феномен електронске књиге, а пред нас се

Негујући и развијајући српски језик ми чинимо да се стабилизује српска заједница као народносна целина способна да траје и да превазилази разноврсна историјска искушења са којима се у свом трајању мора суочити

испоставља комуникационо, ментално, али и духовно једна сасвим нова ситуација. Сасвим нова, али по много чему и стара. А старина и традиционалност јесте садржана управо у ономе што је српска култура научила још у средњем веку: тада је искушаван захтев да се књиге не испишују и не објављују олако него да у њима писац непрестано треба да тежи вишим сферама духовности и отелотворењу Духа Светога. Само такав спој „чрта и реза“ и гласова Духа Светога може омогућити да писац не записује само оно што се његовој људској памети намеће као чинилац видног поља него и оно што он само слухти, што се у назнакама с неба само у фрагментима намеће, а што потпуно надмашује наше, чисто људске висине и размере. Треба међутим знати да само такво Божје чудо обезбеђује трајност, па и вековечност људске творевине.

Уколико не сањам о вишим световима, уколико са њима не разговарамо на различите начине и различитим језицима, никада нећемо створити дело које ће успешно пребродити фатална ограничења епохе у којој живимо, а пре свега она ограничења која целокупну стварност покушавају да сведу на чисто научно-техничка питања и на комуникационо-људски хоризонт мишљења. При таквим ре-

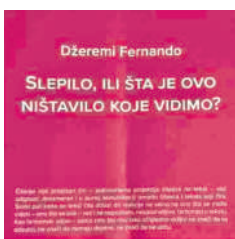
дукционистичким захватима људи се постепено навикавају на то да мера људске креативности буде сведена на задате, програмске оквире по којима функционишу ботови. То би за последицу имало схватање по којем је за врхунску креацију довољно нахранити људски организам или електронско-механичког робота одређеним информацијама, па да се самим тим применом логичких алгоритама дође до онога што је човеку и друштву неопходно. Данас смо у ситуацији да бирамо: или ботови или богови!

Ма како разрешавали ове недоумице, могли бисмо поуздано констатовати да књиге и слике, или осликоване књиге и окњижевљене слике, чувају

највишу меру људске креативности. За тако нешто неопходно је неговати језик којим можемо улазити у танчине највећих тајни о којима људски ум може посведочити и које, можда, својим сазнањима до некле може и освојити. Негујући и развијајући српски језик ми чинимо да се стабилизује српска заједница као народносна целина способна да траје и да превазилази разноврсна историјска искушења са којима се у свом трајању мора суочити. Ако је Матица српска, за сада једина међу словенским народима, успела да истраје пуна два века, те да се развија тако да и данас делује веома младолико и динамично, да ли имамо права на помисао да најстарија српска културна установа може трајати још два, па и три века? Уколико знамо да на тако нешто имамо права, онда знајмо и то да су судбина Матице српске и судбина српског народа чврсто међусобно повезане, те да зависе од тога колико успешно негујемо сопствени језик, какве књиге и слике стварамо, те колико успешно о свему томе умемо да мислимо, да доживљавамо и о свему томе разговарамо. Стварајући снажно поље комуникације, ми утврђујемо сопствени индивидуални и колективни опстанак, као и његово земаљско и небеско достојанство. И то сад, и одсад, без престанка, засвагда! ■

ПРОЗОР У СВЕТ

Слепило...

Џереми Фернандо
КЦВ „Милош
Црњански“, 2025.

Џереми Фернандо (1979) је писац, теоретичар и преводилац чија теоријска истраживања обухватају теме из књижевности, филозофије, уметности и медија. Фернандове идеје чине се провокативне, мада често остају и херметичне, с обзиром да су његове поенте управо у напетости између значења. Рођен у Сингапуру, Фернандо је тако уверен да Гибсонову идеју о „Сингапуру као Дизниленду са смртном казном“ не треба читати толико као критику, колико као изазов да се промисли могућност да је смртна казна управо – Дизниленд, јер управо апсурдност отвара могућности у односу између та два појма.

И у овом конкретном издању Фернандо истражује управо тензије између значења, између присутног и одсутног. Да би увео идеју у етичком читању, он полази од врло пластичне слике – фантомског бола у изгубљеном експремитету, кроз који се, по њему, брише разлика између онога што је стварно и онога што је виртуелно (док се они на извесан начин и пресецају у тој тачки бола нечег одсутног). Фернандо циља да поентира пребацујући ово у сферу читања; „само зато што нешто није написано на страници не

значи да тога на њој нема. Да би исправно читао, можда читалац увек мора реаговати и на оно што јесте и на оно што није – или барем изгледа да није – написано.“ У следећем поглављу Књига као (смртна) пресуда, аутор ове „фантоме“ који опседају текст маркира као управо оно што му омогућава да постоји у свом аутентичном поентенцијалу, пре него што буде сапет у „мртву“ књигу, којој други намеће коначна значења. (Паралела којом ово појашњава/илустрије је тренутак када покрет, симболички жив, архетипски богат, променљив, прерасте у званичну религију и остане окамењен као догма и ортодоксија.)

Наслањајући се на Хамахера (и многе друге ауторе), Фернандо у следећем поглављу покушава да да задовољавајућ начин односа према Другом: „разумевање је у недостатку разумевања“, односно, појединачно мора бити у стању да одговори на потребе Другог а да га притом не подводи под сопствену замисао“, нити да га претвара у сопствени одраз. Прави, истински чин (етичке) комуникације је неизрачунљив и ирационалан, за разлику од комуникације као економске размене.

Настаја Писарев

Реч критике

Цитат

Ово је комуникација замишљена као економска размена, где све разлике морају бити изравнате (или преведене од употребне вредности до двредности размене), и можда је осећај значења који се изводи из чина, онда, његова вишак вредност. Ово се савршено уклапа у логику капитала: комуникација као процес који је прорачунат, предвидљив и који производи вишак вредности који гарантује његов континуирани циклус. Аналогија томе би био намештај у модерном контексту: ниједан комад намештаја више нема значење сам по себи (последњи од њих је „татина столица“, односно она у којој само он може да седи), осим чињенице да је део целокупног дизајна одређене собе.

ДЕВЕТА УМЕТНОСТИ: „ГАВРИЛО ПРИНЦИП“
АСКОЛДА АКИШИНА И ДМИТРИЈА ЧИНОВА

Усуд историје

Пише: Драган Стошић

Један од најзначајнијих догађаја 20. века, који је, последично и очекивано призвао и мноштво теорија о томе шта се тачно догодило 28. јуна 1914. у Сарајеву, међу којима провејавају - прорачунати покушај атентата, трагична несрећа, масонска завера, или, Босански Србин Гаврило Принцип убио аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда и покренуо Први светски рат... након књижевних, позоришних, ТВ и филмских обрада, добио је, још једну, упечатљиву стрип варијанту - десет година након графичког романа *Атентат - с оне стране патње (Бесна кобила, 2015)*, који су цртач Борис Станић и сценариста Гвидо ван Хенгел реализовали поводом обележавања стогодишњице од почетка Првог светског (Великог) рата.

Сценаристу Дмитрију Чинова и цртача Асколда Акишина (Москва, 1965), међутим, занимало је ко је био Принцип и шта је једног малолетног младића навело на овај чин, је ли тог кобног дана Гаврило био усамљен у свом науму, и ко је био Франц Фердинанд и како се он понашао тог судбоносног дана? У њиховом фокусу је и покушај да објасне шта је тој двојци било заједничко и да ли се рат могао избећи? Све то спаковано је у више од стотину табли сјајног црно-белог есеја, једноставно названог - *Гаврило Принцип*, оригинално објављеног 2021. у Русији (ALPACA / Д. Чинов и А. Акашин), а крајем прошле године и у Србији, захваљујући београдском издавачу System Comics, и преводитељки Дајани Лазаревић.

Причу о једном времену започињу кратке биографије главних ликова ове епопеје - надвојводе Франца Фердинанда (Грац, 1863 - Сарајево, 1914), његове супруге Софије Хотек (Штудгарт, 1868 - Сарајево, 1914) и Гаврила Принципа (Обљај, 1894 - Терезин, 1918). Завршиће се, нажалост, „подсећањем“ на судбине конкретних људи, актера овог, свакако, пресудног догађаја у историји људске цивилизације. Ауторски тандем - Акишин и Чинов, желели су и тиме да покажу да историју чине и конкретни људи, а не само сплет догађаја.

Али, вратимо се на почетак. Улазак у годину 1900. води љубитељ стрипа најпре у Обљај (Босна и Херцеговина) - Бескрајни простори, искрене очи, величанствене песме, предивни људи, поштене комшије, тежак рад... Богата историја, сиромашна земља, мноштво култура, срећно детињство, магловита будућност... Све је ово БиХ - друга отаџбина и први дом Гаврила Принципа. Оног кога је водила жудња за знањем и страст према књигама, као и љубав према српској култури... Отац на крају попушта и Гаврило, коме поручује да буде „праведан и честит“, креће у свет у коме ће, уместо трговачких послова, за шта се припремао, открити књижевност, етику и политику...

У Бечу (Аустроугарска), пак, Франц не наилази на прихватање својих животних опредељења, противно жељама фамилије Хабзбурговаца, венчава се у Чешкој са горфицом Софијом, којој царским указом додељују титулу војвођинке од Хоенберга, али њен положај на двору се неће променити. Била је омаловажавана, али је страст и стрпљење нису напуштали. Као ни Франца, који је планирао реформисање Аустроугарског царства, али, ни време ни простор му нису били наклоњени. Остало је тужна, али, ипак, историја.

Један од на најистакнутијих савремених руских стрип аутора, Асколд Акишин, може се рећи, одличан је сценограф и костимограф у овој фиктивно-документарној драми. Он са мером супротставља кадрове на којима су, с једне стране, само ликови без позадине, а на другој ће пажљиво читалац на своје очи моћи да реконструише једно доба - од обуће и одеће, преко различитих алата и оружја, до кочија, аутомобила, кућа и зграда. Пажљиво извајани ликови ухваћени су у најразличитијим моментима среће, туге, збињености, одлучности... нарочито Принцип током испитивања у затвору. На позадини „платна“, пак, просто „извиру“ села и градови, нарочито, Беч, Београд и Сарајево. Најкраће, креирана атмосфера успешно „пребацује“ читаоца у прве деценије 21. века. ■

ПОЗОРИШНИ ПУТОПИСИ: БИЈЕЉИНА

Лутања са Одисејом

Пише: Александар Милосављевић

Путујем у Бијељину на премијеру представе *Одисеј, стварање хероја*. Комад је написала Дивна Стојанов а редитељ је Иван Вања Алач. Својевремено сам од Јована Ђирилова научио да у критикама и текстовима о позоришту не наглашавам младост оних о којима пишем. Јер то што је неко млад не може (и не треба) да буде озбиљан аргумент - ни за похвалу, ни за похвалу. Важно је, говорио је Јован, какав је (уметнички) резултат постигнут, а не колико година имају уметници. У овој ситуацији, међутим, не могу да не констатујем да су и Дивна и Вања млади уметници (а Дивна је, уз то, и сјајна теоретичарка драме и позоришта). Њихова младост ме, не могу сакрити, сада донекле плаши. Зашто? Но, кренимо редом.

Има ли Бијељина уопште позориште? До пре шест година овај град у срцу Семберије није имао театар, ваљда и зато што је смештен на раскршћу путева који воде ка Србији, Славонији и централној Босни, па је неко претпоставио да ће тамошња потенцијална публика своје (евентуалне) потребе за театром задовољити у Бањалуци, Шапцу, Тузли, Осиеку или Сарајеву. Истина, Бијељина има позоришну традицију, а она се у основи не разликује од опште повести која описује позоришни живот на овим просторима. У тој се историји овдашњи градови (и варошице) неретко диче ископинама античких театара, по правилу су у локалним анализама забележени датуми (почетак 19. stoleћа) играња првих представа (гостовања путујућих позоришних дружина. (Тако ће, рецимо, у Бијељини понеко да се подсети како је и Дучић за свог кратког учитељевања после сомборске Препарандије овде режирао Стеријину драму *Светислав и Милева* и играо у истој!) Ту су, затим, уписани наслови трагедија које су на теме из наше херојске прошлости писали домаћи аутори (најчешће Стерија), потом ће, почетком минулог века, уследити више или мање очајнички покушаји стасавајућег грађанства да у својим варошицама оснују театар. И таман кад им је то у Краљевини Југославији пошло за руком, кад је напакон конституисан какав-такав театарски живот и функционални систем, започиње Други светски рат.

Ни поратни живот Бијељине се не разликује од оног већине градова тадашње државе: обновљен је рад позоришта, у аматерском статусу, у рушевној али бар сопственој згради насталој преправљањем биоскопа, а затим је судбина театра поверена ентузијазму и вољи локалних политичара. Тек 90-их бијељинско позориште постаје успешно Аматерско позориште „Сцена“, али се околности функционисања театра битније не мењају. И даље све зависи од ентузијазма. И тако све до пре шест година, када је група позоришника чврсто решила да Бијељина добије озбиљан театар. Основано је Градско позориште „Семберија“, а једна од кључних личности овог подухвата је Миљивоје Млађеновић. Исти онај који је ономад „наследио“ сомборско позориште и обогатио га стабиловањем глумачког ансамбла, ангажманом најбољих домаћих редитеља, смелим репертоаром и успехом незаборавних представа. Баш онај који је Српско народно позориште увео у породицу респектабилних европских театара и унапредио његов репертоар, потом водио Стеријино позорије и као професор на Педагошком факултету у Сомбору предавао Сценску уметност. Управо тај Млађеновић у Бијељини, у пределима свог детињства, уз помоћ и подршку редитеља Душана Тузланчића и глумца Ненада Благојевића, оживљава идеју о обнови позоришта.

Водити данас театар - било где на овим просторима - репертоарски га осмишљавати и кадровски одржавати у функционалном стању, у условима општег маргинализовања културе и беспарице, више није изазов но самоубилачка мисија. Зато се, путујући у Бијељину, бојим како су се двоје младици Дивна и Вања, снашли у стасавајућем позоришту, радећи такође младим ансамблом, а у приликама које у Бијељини могу бити само проблематичније (и оскудније) но у другим, старијим позориштима. Истина, нису они први млади ствараоци који се у бијељинском театру суочавају са проблема који

море позоришни живот на овим просторима. Има ли довољно пара за реализацију њиховог Одисеја? Како ствари стоје с терминима проба? Има ли ансамбл слуха за задатке које постављају текст и режија? Да ли ће Млађеновић, као уметнички директор позоришта, имати снаге да им помогне?

Ако све наведено саберемо и од добијеног збира одуземо одсуство позоришне рутине у Бијељини, добијамо прилично мршав резултат који се не разликује много од оног с којим се суочио Јоаким Вујић кад је одлучио да Србима подари театар. Но, овде није крај рачуница, па резултат ваља помножити с Млађеновићевим искуством, онда додати ентузијазам ауторског тима, а изнад новог резултата ставити 2, јер квадрат овде подразумева живавост позоришта.

Бијељински *Одисеје* потпуно развејао моје страхове. Ево шта сам, између осталог, писао у својој критици.

„Ово није наша прича“, гласи последња реплика у представи *Одисеј, стварање хероја*. Њоме синови митских јунака Тројанског рата саопштавају Палади Атини чврсту решеност да, поучени судбином оца, не желе да учествују у новом крвопролићу које су им наменили олимписки богови. Но да ли баш богови, поготово они с Олимпа? У њих данас више нико не верује, а и они сами ће у представи посумњати у властиту егзистенцију и своје бежанске моћи, осећајући долазак нових времена кад ће их заменити друга божанства. Уосталом, Дивнина драма се и не бави њиховом судбином. Списатељицу занима како је препредени и не увек часни преварант *Одисеј* постао знаменити херој. Њу интересује како се овај лик из мита, посредовањем Хомера, пробио кроз различите, често контрадикторне интерпретације, и позиционирао као симбол ове цивилизације. Како је његово лукавство постало императив који нам одређује стварност.

Списатељица наизглед причу развија по образцу приповедања Броја један из стрипа о Алану Форду и његовим духовитим реинтерпретацијама повести, па тако поставља замке и плете мрежу саткану од иронијског односа према миту... У овој драми нема ни богова ни хероја. Ако су древни митови богове конструисали по моделу људи, и ако код Грка хероизам јунака у себи садржи слабости човека, онда ће ова драма врати мит на меру нама познатог и онога што можемо да разумемо - на меру нас самих.

Списатељица је доследна и радикална: у истој сцени се код ње одвија дијалог између драмских ликова *Одисеја* и *Атине*, али и *богиње* и *хероја* (који ће то тек постати), да бисмо овај сукоб намах препознали и као диспут између жене и мушкарца, а након тог постаје расправа између двоје глумаца који на различите начине доживљавају конкретну сценску ситуацију. Образац преузет из мита постепено се развија и добија обриси препознатљиве стварности, али нас у исти мах води и даље - из легенде у властиту живот. Или, нушићевски, у манама драмских ликова ми препознајемо властите слабости.

Алач је разумео да текст подразумева иронијску диспанцу, али и да му је обезбеђен простор за размаштавање театарске игре. Сложеност драме он привидно сценски поједностављује наизглед сведеним средствима. И као што је у драми све могуће, и редитељ све написано чини сценски уверљивим, па и *Одисеј* тријумф у Полифемовој пећини (поигравајући се театром сенки), и *Улисово лутања* (елементима луткарског позоришта), и *бродоломе* и *Одисејеве авантуре*... Све ово постаје могуће јер редитељ верује глумцима, има поверења у њихову машту и оправданост акција које им је поверио. (...)

Одисеј, стварање хероја није прва бијељинска представа, а није ни прва успешна премијера овог театра, али сам сигуран да ће остати записана као једна од преломних тачака у повести Градског позоришта „Семберија“, а свакако је и разлог да се опет запутим у Бијељину. ■

